

Каськов І. кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри практичної психології
НПУ ім. Михайла Драгоманова,
ORCID ID 0000-0002-7422-5128

Хуртенко О. кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця
ORCID ID 0000-0002-2498-1515

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН ТРИВОЖНИХ ПЕРЕЖИВАНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ НЕПОВНИХ СІМЕЙ

У статті досліджується сутність прояву психологічного феномену тривожних переживань дітей молодшого шкільного віку з неповних сімей, вплив тривожних переживань дітей молодшого шкільного віку на їх поведінку. Здійснено аналіз причин, що призводять до збільшення кількості неповних сімей та сформовано авторське визначення психологічному феномену тривожних переживань дітей молодшого шкільного віку. Зокрема, зазначається, що сутність прояву психологічного феномену тривожних переживань дітей молодшого шкільного віку з неповних сімей полягає у психологічній дисгармонійності світосприйняття, внутрішньо-сімейного життя дитини після перетворення сім'ї у неповну, що характеризується проявами підвищеної гнівливості, агресивності, переживанням почуттям втрати, тривожності, страху, зниження самооцінки, проблемами в міжособистісних відносинах, порушеннях поведінки.

Психологічна дисгармонійність внутрішньо-сімейного життя після перетворення сім'ї у неповну, нездатність батьків налагодити конструктивні взаємозв'язки в умовах розлучення негативно впливають на емоційний стан дитини. Переважна більшість батьків, які залишилися виховувати дітей у неповних сім'ях, не обговорюють з дітьми ні своїх, ні їхніх переживань, вважаючи, що дитина молодшого шкільного віку не здатна розуміти такі складні проблеми, або свідомо приховують їх, щоб не травмувати дитину.

Ключові слова: тривожні переживання; самооцінка; тривога; страх; молодші школярі; сім'я; міжособистісні відносини; агресивність; фрустрація.

Актуальність дослідження. Нестабільна соціально-економічна ситуація, війна на Сході України призводить до тенденції зростання розлучень, позашлюбних народжень, смертності населення, що збільшує кількість неповних сімей. За аналітичними показниками, неповні сім'ї в Україні складають 24,8%, переважна більшість яких є материнськими. Стабільність сім'ї, гармонійність функціонування є важливою умовою збереження психічного здоров'я особистості дитини. Формування емоційно здорової дитини залежить від взаємовідносин дитини з двома батьками. Практичні дослідження у галузі дитячої психології засвідчують, що 90% дітей, батьки яких розлучаються, відчувають високий рівень стресу та несвідомої тривоги і страху, діти відчувають себе відчуженими й покинутими. Значна

частина розлучень за даними Державного комітету статистики України відбувається у період тривалості шлюбу до 15 років, саме на цей період припадає на виховання дітей молодшого та підліткового віку. На сьогодні в наукових дослідженнях недостатньо уваги ще приділяється питанню вивченню психологічного феномену тривожних переживань молодших школярів із неповних сімей, проблематика залишається пріоритетною та актуальною.

Аналіз досліджень та публікації. Наукові дослідження ролі сім'ї у вихованні та соціалізації особистості дитини присвятили свої праці Г.Авдіянц, М.Аккерман, М.Бикова, Т.Глухова, С.Голод, Е.Ейдемільер, Л.Єхалова, З.Кісарчук, О.Кляпець, В.Кравець, Т.Кравченко, В.Семиченко, В.Солодников, В.Столін та ін. Дослідження проблеми

впливу розлучення батьків на особистість дітей беруть свій початок у працях Н.Башкірової, Ю.Валлерштейн, Д.Келлі, О.Кузіна, О.Максимовича, Н.Малярової, С.Нартової-Бочавер, М.Несмеянової, Г.Фомюка та інших. У наукових доробках широко висвітлені особливості впливу дестабілізованих стосунків між батьками на особистість дитини (Т.Алексеєнко, М.Буянов, А.Добрович, Е.Ейдемільер, Г.Іващенко, З.Матвійчик, В.Сатір, В.Юстіцькіс). Особливості батьківсько-дитячих взаємин, зміни в життєдіяльності дитини після розлучення розглядалися психологами К.Аронс, Н.Башкіровою, С.Вальпер, Д.Відрою, Г.Фігдором та ін. [1].

У сучасній психологічній літературі, присвяченій дитячо-батьківським стосункам, описані негармонійні стилі сімейного виховання, що негативно впливають на особистісні особливості дітей (В.Гарбузов, О.Захаров, Д.Ісаєв, А.Лічко, Н.Рождественська, Е.Ейдемільер, В.Юстицькіс). Вчені наголошують, що взаємовідносини в сім'ї – це перше, що засвоює дитина, що впливає на характер її соціалізації, засвоєння нею соціальних норм життя. Важливе значення у розвитку соціальної поведінки дитини відіграють емоційні зв'язки батьків з іншими людьми. Прихильність матері чи батька до людей, їх відкритість (закритість) контактам, щирість стосунків з оточуючими стають для дитини першою школою соціальної дієздатності. Вибірковість у стосунках батьків певною мірою визначають вибірковість контактів молодшого школяра. Таким чином, спілкування батьків один з одним, з друзями, знайомими, колегами, сторонніми людьми є важливим досвідом, на ґрунті якого будується соціальна стратегія поведінки дитини [2].

Особливості прояву тривожності у школярів різних вікових груп досліджували (Г.Абрамова, Г.Аракелов, І.Дубровіна, Н.Лисенко, А.Matherus, Р.Овчарова, Н.Пасинкова, А.Прихожан, Є.Рогов, F.Tallis, Є.Шотт) [3; 4]. Проведений науковий аналіз науково-психологічної літератури засвідчує про назрілість дослідження феномену

тривожності дітей молодшого шкільного віку у неповних сім'ях.

Постановка завдання. Аналіз причин, що призводять до збільшення кількості неповних сімей та формування авторського визначення психологічному феномену тривожних переживань дітей молодшого шкільного віку.

Мета статті - уточнення сутності прояву психологічного феномену тривожних переживань дітей молодшого шкільного віку з неповних сімей та його вплив на їх поведінку.

Виклад основного матеріалу. Наукові представники усіх напрямів сучасної психології досліджують проблематику сім'ї з метою гармонізації сімейних взаємин, створення оптимальних умов соціалізації та розвитку особистості. Розробки проблематики сім'ї вітчизняними вченими здебільшого базуються на досягненнях зарубіжних дослідників сімейних відносин і на порівняльному аналізі багатих сімейних традицій українського народу.

Сім'я відіграє важливу роль у формуванні й розвитку особистості дитини. З перших митей життя вона розвивається як соціальна істота. Батьки здобувають статус життєво важливих фігур автоматично, тому що фізичне життя в самому буквальному значенні залежить від них; надалі потреби в їхній любові й схваленні здобувають для дитини таке ж значення. У взаєминах з батьками дитина черпає й освоює поведінкові навички, навички міжособистісного спілкування, статеворолеві зразки поведінки багато чого іншого.

Сім'я за всіх часів перебувала в центрі уваги громадськості. Особливої уваги заслуговує положення в нашому суспільстві неповних сімей. Неповна сім'я — це один з основних соціально-демографічних типів сучасної родини. Неповна сім'я — це мала група із частковими неповними зв'язками, де немає традиційної системи відносин мати-батько-дитина [5].

Причин збільшення числа неповних сімей в сучасному житті багато. Ріст

неповних сімей безпосередньо зв'язаний зі сферою шлюбно-сімейних відносин: зміна моральних норм в області статевих взаємин; поширення дошлюбних зв'язків, зміна традиційних ролей (сімейних) чоловіків й жінок; втрата сімєю своєї виробничої функції; невідповідність молоді до шлюбу; завищені вимоги стосовно шлюбного партнера; алкоголізм і наркоманія.

В зв'язку зі зміною моральних норм в області статевих взаємин, поширенням дошлюбних зв'язків, невідповідності молоді до шлюбу, завищенні вимог до шлюбного партнера, збільшується число дітей, народжених поза шлюбом. У сучасний час спектр неповних сімей поповнюється, крім названих вище, самими фактично роздільно проживаючих чоловіка й жінки (наприклад заробітчани); за рахунок практики всиновлення дитини самотньою матір'ю, а також встановлення опіки або піклування у випадку сирітства [5].

Зарубіжні науковці (Ф.Райс, Д.Кун та ін.) також зазначають, що в основі неблагополуччя сім'ї лежать соціально-матеріальні проблеми. Ми вважаємо, що матеріальне становище певним чином впливає на реалізацію виховного потенціалу, але прямої залежності матеріальної стабільності від структурного складу не існує. [26, С. 507].

Неповні сім'ї характеризуються вищим рівнем конфліктності взаємин, ніж повні сім'ї, для них характерна нечіткість зовнішніх і внутрішніх меж у сім'ї. Вищий рівень конфліктності та нечіткість психологічних меж у неповних сім'ях можна пояснити тим, що в умовах відокремленості подружніх партнерів унеможлиблюється або значно утруднюється задоволення ними цілого ряду потреб, які традиційно повинна задовольняти сім'я: у спільному вихованні дітей, встановленні надійних комунікативних зв'язків, спільному проведенні дозвілля, веденні домашнього господарства, сексуально-еротичних та ін. В результаті, якщо подружжя не може оптимально налагодити взаємодію, зростають рівні незадоволеності

сімейними взаєминами та емоційної відчуженості, а відтак, конфліктності. Дітям, які виховуються у неповних сім'ях, порівняно з дітьми цього ж віку з повних сімей притаманний підвищений рівень тривожності, емоційне відчуження від батька, який перебуває за межами сім'ї, нижчий рівень емоційного благополуччя у сім'ї, занижена особистісна самооцінка дитини. [7, С. 111].

Психологічна дисгармонійність внутрішньо-сімейного життя після перетворення сім'ї у неповну, нездатність батьків налагодити конструктивні взаємозв'язки в умовах розлучення негативно впливають на емоційний стан дитини. Переважна більшість батьків, які залишилися виховувати дітей у неповних сім'ях, не обговорюють з дітьми ні своїх, ні їхніх переживань, вважаючи, що дитина молодшого шкільного віку не здатна розуміти такі складні проблеми, або свідомо приховують їх, щоб не травмувати дитину. Так, у багатьох випадках дружини бояться в розмові з дитиною про батька видати свої переживання, образи, незадоволення, гніву на чоловіка. Дитина помічає, що мама, говорячи з кимось із старших про батька починає плакати чи нервувати. Вона усвідомлює, що в сім'ї відбувається «щось не те», що від неї приховують щось погане. В результаті дитина залишається сам-на-сам зі своїми тривожними переживаннями, які набувають тенденцій фрустрованих, вважаючи що з батьком чи матір'ю, які залишилися з нею діється щось недобре, але не знає, що саме. Такий стан спричиняє поступове емоційне відчуження між членами сім'ї. [8, С. 462].

Чи не найбільше втрати повноцінної сім'ї відображаються на дітях і переживаються ними. Їх вплив має різні наслідки залежно від віку, статі, індивідуальних особливостей дітей, специфіки попередніх взаємин у сім'ї, позиції та дій дорослих членів сім'ї після переживання кризової ситуації втрати. [11]. За Р. Паже, можна говорити про існування таких типів втрат: 1) пов'язані зі становленням особистості, її розвитком (втрати зв'язку з матір'ю, але набуття

зовнішнього світу; втрата батьківської уваги, достатньо тривалого спілкування і набуття колективу). Це втрати, без яких не можна обійтися, через їх переживання людина стає більш досвідченою; 2) пов'язані з важкою життєвою ситуацією, несподіванкою. Причини втрат можуть бути різними: економічними, ідеологічними, політичними, емоційними, правовими, медичними, педагогічними та ін., але результат один – втрата чогось особистісного цінного. Р.Паже виокремлює наступні особливості переживань втрати у дітей: шок, заперечення, угода з собою, злість на себе, прийняття, розуміння, вміння подолати втрату та ін. Характерною особливістю є те, що діти дошкільного та молодшого шкільного віку, переживаючи те ж, що й дорослі, не можуть виразити це словами, слабо розуміють, що діється, відчуваються винними у чомусь [10]. Діти і дорослі мають різне ставлення і розуміння втрати, а це вимагає різних тактик допомоги у подоланні її наслідків. Ж.Шимкене вважає, що деструкція чи розрив родинних зв'язків позначається на дітях різним чином. Але характерним у таких випадках є порушення свідомості, контролю за поведінкою, міжособистісних стосунків, емоційно-вольової сфери, мислення, зниження самооцінки. Це виявляється у переносі провини на інших, відсутності почуття провини при порушенні морально-правових норм; неспокої, слабкому контролю за поведінкою; малому обсязі уваги; недостатній передбачуваності, невірі у зміни на краще, неможливості радіти з виконання завдань, низькому рівні самооцінки; невмінні організувати свій відпочинок; показі ворожої залежності, вимаганні уваги, недовірі, прагненні контролювати всі ситуації, нестійких стосунках з дітьми; труднощах у визначенні власних почуттів, їх неадекватному вираженні, невмінні визначити почуття інших; проблемах з визначенням причин і наслідків, логічним мисленням, здатністю до прогнозування; проблемах, пов'язаних зі слуховим сприйняттям, вираженням себе вербально, у самостійному здійсненні рушійних

функцій, відставанням у розвитку [9, С. 101]. Як вказує російський психолог В.Целуйко, особливо болісно на розставання реагують діти 5-7-ми років, найперше – хлопчики, а дівчатка особливо гостро переживають розлуку з батьком у віці від 2-х до 5-ти років. І, як стверджують лікарі, кожна п'ята хвора неврозом дитина пережила в дитинстві розлуку з батьком [10, С. 139-140].

В.Целуйко також подає особливості переживання дітьми розлуки з одним з батьків: «... діти 3,5-4,5 років виявляли підвищену гнівливість, агресивність, переживання почуття втрати, тривожність. Екстраверти ставали замкненими і мовчазними. У деякої частини дітей спостерігалась регресія ігрових форм. Для дітей цієї групи була характерна поява почуття вини за розпад сім'ї, аж до розвитку стійкого самозвинувачення. Найбільш вразливі діти відзначались бідністю фантазії, різким зниженням самооцінки, депресивними станами». У дітей 7-8 років спостерігалось збільшення агресії та тривоги, дратівливості, збуджено-невротичної непосидючості, гнівливості. Діти цієї вікової групи вже чіткіше уявляють собі, які зміни настають в їхньому житті. Вони здатні розповісти про свої переживання, сум за батьком чи матір'ю, бажання, щоб всі члени сім'ї жили разом [10, с. 141].

Переважає більшість психологічних та соціальних характеристик дітей, що переживають розлучення батьків, свідчить, на жаль, про негативний характер його наслідків на особистість дитини. Відзначається високий рівень тривожності, властивий дітям розлучення, тому що: - по-перше, тривожність дітей як реакція на об'єктивні труднощі функціонування неповної сім'ї і, по-друге, особисті проблеми дітей як наслідок сімейного неблагополуччя. Перший зріз містить такі показники: тривога дитини через фінансові труднощі сім'ї, занепокоєння через здоров'я рідних, через конфліктні відносини між батьками. Загострене занепокоєння дітей, які пережили розлучення батьків про здоров'я близьких пояснюється їхніми

побоюваннями втратити єдиного батька, який залишився з ними. Це тривожне почуття формується в дітей розлучення вже на першому етапі розпаду сім'ї і супроводжує їх до знаходження повної соціальної і матеріальної самостійності. Логічно з'ясовано також наявність більш високої конфліктності відносин батьків у повних сім'ях і загасання конфліктів між батьками в родині після розлучення. Звідси - ослаблення тривожності дітей розлучення з цього приводу і відносно високий рівень занепокоєння з цієї причини в дітей з повних сімей.

Друга група причин тривожності дітей зв'язана з їхніми особистісними проблемами. Дитячі страхи виявляються через переживання розбіжностей з батьками, а також через труднощі засвоєння шкільної програми. Розлучення у сім'ї значно підвищує частоту конфліктів дитини з батьками. Формується висока тривожність, зв'язана з необхідністю будувати відносини з кожним з батьків окремо, не вступати в конфлікт лояльності (тобто не демонструвати своїх переваг до того чи іншого з батьків). Розлучення батьків породжує в душі дитини ворожість до батька, який покинув його, а також і до матері, що дозволила батьку піти. Формується і виявляється в поведінці агресія стосовно обох батьків, особливо до матері, якій ставиться провина за відхід батька. Діти розлучення реально оцінюють обмежені можливості допомоги і підтримки з боку сім'ї і більш гостро відчують занепокоєння за реалізацію своїх життєвих планів.

Численні зарубіжні та вітчизняні дослідження показують, що ризик порушень психологічного стану дітей, які виховуються у неповних сім'ях, значно вище, ніж у дітей з нерозведених сімей. Найбільші відмінності між дітьми з повних і неповних сімей знаходяться в області поведінкових проблем. До віддалених негативних наслідків проживання в неповній сім'ї є: зниження самооцінки, проблеми в міжособистісних відносинах, порушення поведінки, труднощі у встановленні відносин з протилежною статтю і створенні своєї сім'ї, менш близькі стосунки зі своїми батьками, велика частота розлучень у власних сім'ях і т.д.

Висновки. Сутність прояву психологічного феномену тривожних переживань дітей молодшого шкільного віку з неповних сімей полягає у психологічній дисгармонійності світосприйняття, внутрішньо-сімейного життя дитини після перетворення сім'ї у неповну, що характеризується проявами підвищеної гнівливості, агресивності, переживанням почуттям втрати, тривожності, страху, зниження самооцінки, проблемами в міжособистісних відносинах, порушеннях поведінки. Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у детальному та всебічному дослідженні успішного подолання тривожних переживань дітей молодшого шкільного віку з неповних сімей на основі розробки ефективних професійних психологічних методів.

Список використаних джерел

1. Руденко І.М. Вплив розлучення батьків на життєдіяльність дитини молодшого шкільного віку : автореф. дис. ... канд псих. наук. К., 2009. 20 с.
2. Кученко Т.О. О детской тревожности. *Воспитание школьников*. 2002. №5. С. 43-44.
3. Захаров А. И. Дневные и ночные страхи у детей. СПб.: Изд-во «Союз», 2004. 258 с.
4. Карпенко Н. Профілактика дитячих страхів. *Дошкільне виховання*. 2003. № 9. С.14-15.
5. Дружинин В.Н. Психология семьи. Екатеринбург: Деловая книга, 2000. 208 с.
6. Юрченко І.В. Психологічні особливості внутрішньо-сімейних відносин у неповних сім'ях (на матеріалі аналізу методики «Малюнок сім'ї»). *Збірник наукових праць «Соціалізація особистості в умовах системних змін: теоретичні і прикладні проблеми»*. К.: Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України, 2008. Т.Х. Ч.2. С. 506–512.
7. Юрченко І.В. Психологічний супровід неповних сімей (утворених внаслідок еміграційних процесів) в умовах роботи школи-садка. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*. К., 2007. Вип. 14 (38). С. 108–111.
8. Юрченко І.В., Шевчук Г.С. Дослідження особливостей внутрішньо-сімейної ситуації у функціонально неповних сім'ях за допомогою проективної методики «Малюнок сім'ї». *Збірник*

наукових праць «Актуальні проблеми практичної психології». Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2008. Ч.1. С. 460–465.

9. Целуйко В.М. Вы и ваши дети. Психология семьи. Ростов н/Д.: «Феникс», 2004. 448 с.

10. Шнейдер Л. Б. Психология семейных отношений. Курс лекций. М.: Апрель-Пресс, 2000. 512 с.

11. Основні психолого-педагогічні особливості неповних сімей в сучасній Україні [Електронний ресурс] / І.В. Юрченко Режим доступу: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/6595/1/yurchenko.pdf>

References

1. Rudenko I.M. Vplyv rozluchennja bat'kiv na zhyttjedijal'nist' dytyny molodshogo shkil'nogo viku : avtoref. dys. ... kand psyh. nauk. K., 2009. 20 s. [in Ukraine]

2. Kuchenko T.O. O detskoj trevozhnosti. Vospitanie shkol'nikov. 2002. №5. S. 43-44. [in Russian]

3. Zaharov A. I. Dnevnye i nochnye strahi u detej. SPb.: Izd-vo «Sojuz», 2004. 258 s. [in Russian]

4. Karpenko N. Profilaktyka dytjachyh strahiv. Doshkil'ne vyhovannja. 2003. № 9. S.14-15. [in Ukraine]

5. Druzhinin V.N. Psihologija sem'i. Ekaterinburg: Delovaja kniga, 2000. 208 s. [in Russian]

6. Jurchenko I.V. Psihologichni osoblyvosti vnutrishn'o-simejnyh vidnosyn u nepovnyh sim'jah (na materialy analizu metodyky «Maljunok sim'i»). Zbirnyk naukovykh prac' «Socializacija osobystosti v umovah systemnyh zmin: teoretychni i prykladni problemy». K.: Instytut psihologii' im. G.S. Kostjuka APN Ukrai'ny, 2008. T.H. Ch.2. S. 506–512. [in Ukraine]

7. Jurchenko I.V. Psihologichnyj suprovod nepovnyh simej (utvorenyh vnaslidok emigracijnyh procesiv) v umovah roboty shkoly-sadka. Naukovyj chasopys NPU im. M.P. Dragomanova. Serija 12: Psihologichni nauky. K., 2007. Vyp. 14 (38). S. 108–111. [in Ukraine]

8. Jurchenko I.V., Shevchuk G.S. Doslidzhennja osoblyvostej vnutrishn'o-simejnoi' situacii' u funkcional'no nepovnyh sim'jah za dopomogoju proektyvnoi' metodyky «Maljunok sim'i»). Zbirnyk naukovykh prac' «Aktual'ni problemy praktyčnoj psihologii'». Herson: PP Vyshemyrs'kyj V.S., 2008. Ch.1. S. 460–465. [in Ukraine]

9. Celujko V.M. Vy i vashi deti. Psihologija sem'i. Rostov n/D.: «Feniks», 2004. 448 s. [in Russian]

10. Shnejder L. B. Psihologija semejnyh otnoshenij. Kurs lekciij. M.: Aprel'-Press, 2000. 512 s. [in Russian]

11. Osnovni psihologo-pedagogichni osoblyvosti nepovnyh simej v suchasnij Ukrai'ni [Elektronnyj resurs] / I.V. Jurchenko Rezhym dostupu: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/6595/1/yurchenko.pdf> [in Ukraine]

Резюме

Каськов И. кандидат психологических наук, доцент,
доцент кафедры практической психологии
НПУ им. Михаила Драгоманова., г. Киев,

Хуртенко О. кандидат психологических наук, доцент,
доцент кафедры теории и методики физического воспитания
Винницкого государственного педагогического университета
имени Михайла Коцюбинського.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ ФЕНОМЕН ТРЕВОЖНЫХ ПЕРЕЖИВАНИЙ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ С НЕПОЛНЫХ СЕМЕЙ

В статье исследуется сущность проявления психологического феномена тревожных переживаний детей младшего школьного возраста из неполных семей, влияние тревожных переживаний детей младшего школьного возраста на их поведение. Осуществлен анализ причин, которые приводят к увеличению количества неполных семей и сформировано авторское определение психологического феномена тревожных переживаний детей младшего школьного возраста. В частности, отмечается, что сущность проявления психологического феномена тревожных переживаний детей младшего школьного возраста из неполных семей заключается в психологической дисгармоничности мировосприятия, внутренне-семейной жизни ребенка после превращения семьи в неполную, что характеризуется проявлениями повышенной гневности, агрессивности, переживанием чувства потери, тревожности, страха, снижения самооценки, проблемами в межличностных отношениях, нарушениях поведения.

Психологическая дисгармоничность внутренне-семейной жизни после превращения семьи в неполную, неспособность родителей наладить конструктивные взаимосвязи в условиях развода

негативно влияют на эмоциональное состояние ребенка. Подавляющее большинство родителей, которые остались воспитывать детей в неполных семьях, не обсуждают с детьми ни своих, ни их переживаний, считая, что ребенок младшего школьного возраста не способен понимать такие сложные проблемы, или сознательно скрывают их, чтобы не травмировать ребенка.

Ключевые слова: тревожные переживания; самооценка; тревога; страх; младшие школьники; семья; межличностные отношения; агрессивность; фрустрация.

Summary

Kaskov I. Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Practical Psychology, The National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv city

Khurtenko O. Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of theoretical and methodical physical education, The Vinnytsia Mukhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

THE PSYCHOLOGICAL PHENOMENON OF ANXIOUS EXPERIENCING OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN FROM INCOMPLETE FAMILIES

In the article essence of display of the psychological phenomenon of the anxious experiencing of children of midchildhood is investigated from incomplete families, influence of the anxious experiencing of children of midchildhood on their behavior. The analysis of reasons that result in the increase of amount of incomplete families and authorial determination to the psychological phenomenon of the anxious experiencing of children of midchildhood is formed is carried out. In particular, marked, that essence of display of the psychological phenomenon of the anxious experiencing of children of midchildhood from incomplete families consists in psychological disharmony of perception of the world, inwardly-domestic life of child after converting of family into incomplete, that is characterized the displays of increase fierceness, to the aggressiveness, experiencing, problems sense of loss, anxiety, fear, decline of self-appraisal in relations between persons, violations of behavior.

Reasons of increase of number of incomplete families in modern life much. The height of incomplete families is directly related to the sphere of marriage-domestic relations: change of moral norms in area of sexual mutual relations; distribution of pre-marital connections, change of traditional roles (domestic) of men and women; loss by family the productive function; unpreparedness of young people is to marriage; the overpriced requirements are in relation to a marriage partner; alcoholism and drug addiction.

Swingeing majority of psychological and social descriptions of children that experience the divorce of parents testify, unfortunately, about negative character of his consequences on personality of child. The high level of anxiety, peculiar to the children of divorce, is marked, because: - firstly, anxiety of children as reaction on objective difficulties of functioning of incomplete family and, secondly, personal problems of children as a result of domestic trouble.

Numerous foreign and home researches show that risk of violations of the psychological state of children that is brought up in incomplete families, considerably higher than for children from undivorcee families. Most differences between children from complete and incomplete families are in the field of behavioral problems. To the remote negative consequences a residence in incomplete family is: decline of self-appraisal, problem in relations between persons, violation of behavior, difficulties in establishment of relationships with opposite the article and creation of the family, less close relations with the parents, large frequency of broad patterns in own families et cetera.

Psychological disharmony of inwardly-domestic life after converting of family into incomplete, inability of parents to put right structural intercommunications in the conditions of divorce negatively influence on the emotional state of child. Swingeing majority of parents that remained to bring up children in incomplete families does not discuss with children neither it nor their experiencing, considering that the child of midchildhood is not able to understand such thorny problems, or consciously hide them, not to injure a child.

Keywords: anxious experiencing; self-appraisal; alarm; fear; junior schoolchildren; family; relations between persons; aggressiveness; frustration.